

Ur *Tidsignal* nr 10 (2010)

Daniel Bensaïd (2009)

Keynes, och sen då?

Efter att i tjugio år ha sjungit hyllningssånger till den liberala Chicagoskolan och dess social killers firar tidningarna idag Keynes' återkomst. Från en kris till en annan har en del av dennes desillusionerade konstateranden fortfarande en oroande aktualitet:

”Den internationella kapitalismen, som idag är på nedgång, och i vars händer vi befunnit oss sedan kriget, är inte en framgång. Den saknar intelligens, skönhet, rättvisa, dygd, och den håller inte sina löften. Kort sagt, vi tycker inte om den och vi börjar förakta den. Men när vi frågar oss vad vi ska ersätta den med, blir vi ytterst villrådiga.”¹

Men betyder denna klarsynthet att Keynes skulle fungera idag?

Den gamla världen dör

Vi måste säga att i ett England på nedgång under mellankrigstiden var denna syn på kapitalismen som ynkelig ganska vanlig. År 1926 — generalstrejkens år då Trotskij i ”Vart går England?”* analyserade hur imperialismens ledarskap förflyttats västerut över Atlanten — ställde G K Chesterton, som en god katolik med social medvetenhet och längtan tillbaka till småföretagsamheten inom jordbruk och handel, följande diagnos: ”Det rådande ekonomiska systemet, antingen vi kallar det kapitalism eller något annat, har redan blivit en fara på väg att bli dödlig.” Han tillade, långt innan finansvalpar och subprimelån: ”Felet med finansvärlden är att den är alldeles för fantasifull: den göds av fiktiva värden.”²

Denna villrådighet har idag vuxit efter de byråkratiskt planerade samhällenas och de förstatligade ekonomiernas bankrutt. Den internationella kapitalismen är ändå fortfarande lika renons på intelligens och skönhet, och absolut ännu mer föraktlig. Idag som igår har de liberala dogmerna och ”den politiska filosofi som formades under 1600- och 1700-talen för att störta kungar och prelater” blivit något lika naturligt som dimjölken.³ Frågan om vad den sak ersättas med framstår som alltmer akut — och alltmer oroande.

De politiska krafter, som socialdemokratin, som sedan andra världskriget har försökt utveckla och försköna kapitalismen tycks också vara på väg att ge upp andan. Det som Keynes på sin tid skrev om den historiska liberalismen kan idag, ord för ord, användas mot dessa marknads-socialister: ”De politiska utmaningar som mobiliserade partierna på 1800-talet [ersätt med 1900-talet] är lika döda som fåret som serverades förra veckan. Samtidigt som framtidens frågor formuleras har de ännu inte funnit plats i partiernas program. Argumenten för att vara liberal [läs ”socialdemokrat”] är synnerligen magra idag. Det är idag ofta bara slumpmässiga skillnader i temperament eller historiska skäl, och inte politiska skiljaktigheter eller rena ideal som skiljer en ung progressiv konservativ från den genomsnittlige liberalen [läs ”socialdemokraten”]. De gamla stridsropen har dämpats eller tystnat helt.”⁴ Se bara på Kouchner, Besson, Jouyet, Rocard, och deras efterföljare.

¹ J M Keynes, ”L'autosuffisance nationale”. *La pauvreté dans l'abondance*. Paris, Tel Gallimard 2007, s. 203.

* Trotskij's arbeten om England 1925-26 finns på svenska, i [Vart går Storbritannien, del 1](#) och [Vart går Storbritannien? Del 2](#)

² G K Chesterton, *The Outline of Sanity*. Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1927.

³ Keynes, ”La fin du laisser-faire” i *La pauvreté* s.69. Finns utgiven på svenska som *Laisser-faire-systemets slut*. Stockholm 1927.

⁴ Keynes, ”Suis-je un liberal?” i *La pauvreté*, s 18-20.

En miserabel värld's miserabla mått

Genom att reducera alla rikedomars, alla varors, alla tjänsters marknadsvärde till den socialt nödvändiga arbetstid som krävs för att producera dem, försöker marknadens lagar att mäta det omätbara, kvantifiera det okvantifierbara och ge allt ett penningvärde. Som allmän värde-mätare får pengarna på så sätt den magiska förmågan att omvandla allt. Penningen som medium för ett universellt utbyte ”förväxlar och utbyter” allt. De, är ”den omvända världen, förväxlingen och förvandlingen av alla naturliga och mänskliga kvaliteter”.⁵

En aktuell fråga: vad motsvarar en universitetslärares och forskares lön? Han/ hon har omvandlats till en försäljare av prestationer att marknadsföra, och anses numera sälja kunskap, vars marknadsvärde kan mätas genom utvärderingsprocedurer (som kvantitativ bibliometri). Men han/ hon säljer ändå inte en produkt (en kunskapsvara), utan erhåller ekonomisk ersättning för den socialt nödvändiga arbetstiden för att producera och reproducera arbetskraften (inklusive studietiden); en ersättning som hittills betalats av skattemedel. Handlar det enbart om tiden i laboratoriet eller timmarna framför dataskärmen (som kan mätas av datorns egen klocka)? Slutar forskaren att tänka på tunnelbanan eller joggingturen? ”Kunskap och pengar mäts inte med samma mått” (Aristoteles): frågan blir ännu mer snårig med tanke på att kunskapsproduktionen idag i hög grad är kollektiv, svår att individualisera och innehåller en stor mängd dödtid.

Den nuvarande krisen är verkligen en historisk kris — ekonomiskt, socialt, ekologiskt — för värdelagen. Att mäta allt med den abstrakta arbetstiden har, som Marx förutsade i sina skrifter från 1857, blivit ett ”miserabelt” mått på sociala förhållanden. ”Man kan inte förvalta det man inte kan mäta”, upprepar ändå Pavan Suchdev, som tidigare var chef för Deutsche Bank i Bombay och fått i uppdrag av EU-kommissionen att avge en rapport, ”en kompass för världens ledare” som ”snabbt sätter ett ekonomiskt värde på det naturen ger oss”.⁶ Men att mäta alla materiella, sociala, kulturella tillgångar med det enda måttet av den socialt nödvändiga arbetstiden för att producera dem, blir alltmer problematiskt i takt med att arbetet blir alltmer kollektivt och i takt med att det intellektuella arbetet i massiv skala inkorporerats i detta kollektiva arbete.

Naturens långsiktighet är inte börskursernas kortsiktighet! Att ge ”ett ekonomiskt (monetärt) värde” på naturens tjänster stöter på det knepiga problemet att bestämma en gemensam nämnare för naturresurser, närservice till individer, för vanliga varor, luftens kvalitet, dricksvattnet och så vidare. Det skulle behövas en annan måttstock än arbetstiden, och ett annat mätinstrument än marknaden, ett instrument som kan värdera kvalitet och motkostnader för kortsiktiga vinster. Bara en social demokrati skulle kunna tillfredsställa behoven, ta hänsyn till de naturliga cyklernas långsiktiga och långsamma förlopp och formulera villkoren för samhällseliga val med hänsyn till deras miljökonsekvenser.

Finns det utvägar ur krisen?

Dagens kris är alltså inte bara en konjunkturkris av den typ som systemet genomgår ungefär vart tionde, vart tolfte år. Det är en historisk kris för värdelagen. I den visar kapitalismen inte bara sin orättvisa utan också sin trefaldigt destruktiva sida: som förstörare av samhället, av naturen och följaktligen av människan som socialiserad naturvarelse. Det är också, om de som förutser en utväg ur krisen genom en mirakulös grön *New Deal* inte misstycker, en kris för de

⁵ ”De ekonomisk-filosofiska manuskripten”, Karl Marx. *Texter i urval*. Red: Sven-Eric Liedman & Björn Linnell. Ordfront Stockholm 2003, s. 106.

⁶ *Libération*, 5 januari 2009.

lösningar som uppfanns för att komma ut ur de tidigare kriserna. Man glömmer ofta att de keynesianska botemedlen kunde bidra till tillfälliga återhämtningar, som exempelvis 1934-35, men att ekonomin sedan föll platt 1937-38. Det fordrades inget mindre än ett världskrig för att skapa villkoren för stabil tillväxt under de följande ”ärorika trettio åren”. Man glömmer också under vilka villkor stimulanspolitiken förordades: Det rådde klassamarbete med relativt starka fackföreningar inom ramen för nationalstater; och det fanns reserver för kapitalackumuleringen genom de imperialistiska metropolernas koloniala dominans. De villkoren har helt förändrats.⁷

Keynes ville därför, för att ge effekt åt sina rekommendationer, ”maximalt minska det inbördes beroendet mellan nationerna” istället för att ”driva det till maximum”. Han menade att ”ökad nationell självförsörjning och ekonomisk isolering skulle underlätta uppgiften”.⁸ Senare har den finansiella avregleringen och marknadernas öppnande tvärtom drivit på detta ömsesidiga beroende inom globaliseringens ram, så att nationalstaten idag försvagats och mellanstatliga avtal ifrågasätts.

Lägg dessutom till att Keynes, som totalt negligerade miljön, dess krav och begränsningar, satte sitt hopp till överflöd och obegränsade framsteg. Han uppskattade 1928 att ”det ekonomiska problemet skulle kunna vara löst eller på väg att lösas inom hundra år från nu” (det vill säga, om tjugo år från idag). Han var övertygad om att mänskligheten skulle nå den punkt, där den ”befriats från de ekonomiska bekymrens grepp” och helt kunde ägna sig åt att fylla sin frihet med innehåll. Med profetiska toner som påminner om vissa Marx-texter, förutspådde han att ”ocker och egennytta” under ”ännu en kort tid” förblir våra gudar, men att framstegen oundvikligen skulle leda oss ”ut ur nödvändighetens tunnel mot dagsljuset”.⁹

Han dämpade ändå denna entusiastiska vision av en lysande framtid genom att klä dystra sinnesstämningar i en mörkare hypotes: ”Några cyniker kommer att dra slutsatsen att bara kriget kan få slut på en större kris. Hittills har det faktiskt också bara varit krig som regeringar ansett det respektabelt att finansiera i stor skala genom statsobligationer”.¹⁰ Tyvärr fick cynikerna rätt i slutändan. Även om det idag är ännu nödvändigare att akta sig för illusionen att historien upprepar sig, kan vi förutse att utvägen ur krisen — om det handlar om en historisk kris för kapitalismens funktionsätt — inte i huvudsak kommer att bero på ekonomiska botemedel. Det krävs istället att styrkeförhållandena mellan klasserna förändras i världsskala genom stora politiska omvälvningar.

Kommunism i USA?

År 1935, medan Keynes i *Allmän teori om sysselsättning, ränta och pengar*¹¹ funderar över hur den skeppsbrutna kapitalismen kan räddas, ägnar sig landsflyktingen Leo Trotskij åt en häpnadsväckande övning i politisk fiktion, när han funderar över hur kommunismen i USA skulle kurs se ut.¹² Han föreställer sig att ”en revolutions kostnader” där skulle bli ”obetyd-

⁷ Toni Negri hävdar att ”det har idag blivit omöjligt att återanvända Keynes. Den keynesianska *New Deal* förutsatte tre institutionella villkor: en stat-nation som kunde föra en oberoende nationell ekonomisk politik; att det var möjligt att mäta löner och vinster inom ramen för en demokratiskt accepterad omfördelning; förhållandet i arbetslivet som möjliggjorde en dialektik mellan företagets och arbetarklassens intressen inom lagens ramar.” Toni Negri, ”No New Deal is possible”, *Radical Philosophy* nr 155, maj-juni 2009.

⁸ Keynes, ”L'autosuffisance nationale”, *La pauvreté...*, s. 200.

⁹ Keynes, ”Perspectives économiques pour nos petits-enfants”, *La pauvreté...*, s.1 i 2, och 117.

¹⁰ *Ibid.*, s. 184.

¹¹ Keynes, *Allmän teori om sysselsättning, ränta och pengar*. Pontes 1994.

¹² L Trotskij, [Om Amerika skulle bli kommunistiskt](#)

liga” i förhållande till nationens tillgångar och befolkning jämfört med vad den kostade i Ryssland. Han förutser en gradvis omvandling av samhällsförhållandena, genom att övertyga snarare än genom tvång: ”Givetvis skulle de amerikanska sovjeterna upprätta sina egna jättelika jordbruksföretag, som skolor i frivillig kollektivisering. Era jordbrukare skulle lätt kunna räkna ut om det ligger i deras intresse att förbli isolerade länkar, eller att förena sig med den allmänna kedjan.” Samma metod skulle användas för att förmå småhandeln och småindustrin att gå med i den nationella industriorganisationen. Tack vare kontrollen över råvarorna, krediten och orderböckerna, skulle dessa industrier ”kunna hållas lönsamma tills de gradvis och frivilligt integrerats i det socialiserade ekonomiska systemet”.

Trotskij avvisar iden om att Sovjetunionens accelererade industrialisering är en förebild, och förklarar att det inte kan bli frågan om något sådant i USA. Där skulle man kunna höja den folkliga konsumtionsnivån påtagligt redan från början av den ekonomiska förnyelsen:

”Ni är förberedda för det som inget annat land. Ingen annanstans har studiet av den inhemska marknaden nått en så hög nivå som i USA. Den studien har gjorts av era banker, era truster, era enskilda affärsmän, era handelsmän, era handelsföreträdare och era jordbrukare. Er regering kommer helt enkelt att avskaffa alla affärshemligheter, och sammanfatta alla upptäckter som gjorts för privat vinning, för att omvandla dem till ett vetenskapligt system för ekonomisk planering. För det ändamålet kommer er regering att stödja sig på breda skikt av informerade konsumenter, som är förmögna till kritiskt tänkande. Genom att kombinera nationaliserade nyckelindustrier, privatföretag och konsumenternas demokratiska samarbete kommer ni att snabbt utveckla ett extremt smidigt system för att tillfredsställa befolkningens behov. Detta system kommer att styras vare sig av en byråkrati eller av polisen, utan av den hårda kontantbetalningen. Er allsmäktiga dollar kommer att spela en väsentlig roll för ert sovjetsystems funktion. Det är ett stort misstag att blanda ihop 'planekonomi' och 'styrd valuta'. Er valuta bör fungera som en regulator som kan mäta planeringens framgångar eller misslyckanden.”

Utan tvivel präglas ett sådant förslag av en obegränsad produktionsentusiasm och av framstegsillusioner. Det är ändå anmärkningsvärt att han understryker att socialismen i ett utvecklat land mycket väl skulle kunna använda sig av en kombination av olika ägandeformer och kraftigt minska den administrativa och byråkratiska apparatens storlek. Han befinner sig långt från Robinson Crusoe-lösningar i stil med att upphäva penningen genom dekret, utan betonar att pengarna har en väsentlig reglerande roll under en lång övergångsperiod:

”Det är först då socialismen lyckats ersätta pengarna med administrativ kontroll som man kommer att kunna överge guldmynt-foten. Pengarna kommer då bara att utgöra vanliga pappersbitar, som spårvägs- eller teaterbiljetter. I takt med socialismens utveckling kommer dessa pappersbitar i sin tur att försvinna; och det kommer inte längre att vara nödvändigt att kontrollera den individuella konsumtionen — antingen med penga- eller administrativa medel — eftersom det kommer att finnas överflöd av allt för alla!”

När Trotskij till slut tar till hypotesen — eller jokern — om överflödet (en föreställning som Trotskij och Keynes delade, bägge lika omedvetna om ekologin), skjuter han upp avskaffandet av penningen som ett mått på utbytet av rikedomar till en obestämd framtid. Trotskij skyndar sig att precisera att ”den tiden har ännu inte kommit, även om Amerika säkert kommer att nå den före alla andra länder; tills dess är enda sättet att nå detta utvecklingsstadium att bevara en regulator och en standard som är gör att vårt system fungerar”. I själva verket, förklarar han ”kommer en planekonomi, ännu mer än den tidigare kapitalismen, under sina första år att behöva en sund valuta”. Han hänvisar just till Keynes, när han också förkastar iden att valutamanipulation kan vara mirakellösningen på kapitalismens motsättningar och kris: ”Den professor som tror sig kunna styra hela det ekonomiska systemet

genom valutan är som en man som vill stiga till väders med bägge fötterna samtidigt.”

I denna korta artikel upprepar Trotskij flera gånger att ”Amerika ska inte härma våra byråkratiska metoder”. I Ryssland ”ledde bristen på viktiga nödvändighetsvaror till en hård kamp för att erövra en brödbit eller en extra aln tyg. Byråkratin ”framträdde ur denna strid som en medlare, en allsmäktig skiljedomstol”. USA skulle däremot lätt kunna förse sin befolkning med ”allt som behövs i livet”, eftersom ”era behov, er smak och era vanor aldrig skulle tillåta att nationens inkomster beslagtogs av er byråkrati”. När samhället organiserats för att producera för att tillfredsställa behoven och inte för privat vinning, ”skulle hela befolkningen samlas i nya grupperingar som skulle kämpa inbördes och hindra en arrogant byråkrati från att styra över dem”. Den pluralismen skulle vara en garanti mot ”byråkratismens tillväxt” tack vare ”utövande av demokrati, den mest smidiga styresform som någonsin existerat”. En sådan organisation kan givetvis inte ”åstadkomma mirakel” men den kan göra det, möjligt att stå emot ”ett enda partis politiska monopol som i Ryssland omvandlats till en byråkrati och lett till byråkratisering av sovjeterna”.

Mot den byråkratiska planeringen och de uppifrån dikterade påbuden om kollektivisering ställer Trotskij alltså en vital offentlig debatt mellan motsatta ståndpunkter med demokratiska organisations-, mötes- och yttrandefriheter. Han återknyter på så sätt till tongångarna hos Rosa Luxemburg, när hon i sin berömda kritik av den tyska revolutionen försvarar den glödande revolutionära upphetsningen som ”skapar... den tunna, vibrerande, mottagliga politiska atmosfär, där folkstämningens vågor, folklivets pulslag ögonblickligen på det mest underbara sätt påverkar representantkorporationerna”.¹³ Trotskij är ännu mer precis: ”En ekonomisk utvecklingsplan för ett, fem eller tio år; ett nationellt utbildningsprojekt; uppbyggnad av ett nytt transportnät; omvandling av jordbruket; ett program för att höja Latinamerikas tekniska och kulturella nivå; ett program för stratosfäriska kommunikationer; rashygien... Där har vi lika många ämnen som kan väcka kontroverser, leda till kraftfulla valstrider och passionerade debatter i pressen och vid offentliga möten.” Ty det socialistiska Amerika ”skulle inte härma det pressmonopol som den sovjetiska byråkratin ledare utövar”. Att förstatliga tryckerier, pappersbruk och distributionsmedel skulle bara innebära att ”det inte längre vore tillåtet för kapitalet att bestämma vilka publikationer som ska ges ut, om de ska vara progressiva eller reaktionära, ’torra’ eller ’blöta’, puritanska eller pornografiska.”

Visionen är full av illusioner om möjligheten av en överflödssocialism i ett utvecklat land, särskilt med tanke på att den är så omedveten om miljökonsekvenserna. Ändå ger den intressanta iakttagelser i ljuset av den första erfarenheten av en social revolution och av en byråkratisk kontrarevolution.

Utopisk kapitalism...

Redan 1926 försäkrade Chesterton att ”för att rädda egendomen” måste man ”fördela den nästan lika rigoröst och fullständigt som den franska revolutionen gjorde”. Hans ”fördelningsideologi” som vill återupprätta småegendomen gentemot monopolen och åter bygga upp skråna gentemot trusterna, är ett tydligt exempel på den ”småborgerliga socialismen” som är ”reaktionär och dessutom utopisk” (”Skråväsande inom industrin och patriarkal hushållning på landsbygden är dess sista ord.”) som *Kommunistiska manifestet* skildrar.¹⁴ När John Maynard Keynes 1935 konfronteras med den stora krisen söker han ännu efter bästa vägen att

¹³ Rosa Luxemburg, ”Världskriget och de europeiska revolutionerna” i *Politiska skrifter i urval 1914-1919*. Lund 1985: Arkiv (Arkiv klassikerserien 17), s 78. [På marxistarkivet: [Den ryska revolutionen](#)]

¹⁴ Karl Marx, Friedrich Engels. *Kommunistiska manifestet*. Bokförlaget Röda Rummet 1994, s. 33- 34.

på ett vetenskapligt sätt rädda kapitalismen, medan den landsflyktige Leo Trotskij försöker föreställa sig en demokratisk socialism bortom kapitalismen. När de ställs inför den stora 30-talskrisen, som de visserligen beskriver på olika sätt, har de bägge gemensamt en tillit till framsteget och det framtida överflödet, och de delar en tro på den ekonomiska och sociala vetenskapen. Den förre försöker — redan — att återskapa kapitalismen genom att reglera den och göra den mer moralisk, men han deklarerar öppet att ifall det misslyckas skulle det inte längre finnas någon annan utväg än inbördeskrig och krig, helt enkelt. Den senare ser det kommunistiska övertagandet som den enda lösningen på det borgerliga samhällets förfall, men från den förrådade revolutionen till den förlorade revolutionen kommer han allt tydligare att inskräpa att katastrofen står för dörren, tills han slutligen uttalat förutspår judeutrotningen.

I *Allmän teori* anser Keynes — redan — att det brådskar att upprätta kapitalismens moral: ”I den mån miljonärer finner tillfredsställelse i att bygga väldiga boningar för att hysa deras kroppar i livet och pyramider för att täcka dem efter döden eller om de i ångern efter sina synder bygger katedraler eller ger donationer till klostren eller hednamissionen, kan det bli möjligt att uppskjuta den dag då överflöd av kapital står i vägen för ett överflöd av produktion”, men det är inte rimligt ”att ett förnuftigt samhälle skulle nöja sig med att vara beroende av sådana tillfälliga och ofta slösaktiga hjälpmedel.”¹⁵

För honom kommer ”rentierens eller den funktionslöse investerarens bortdöende” kunna ske utan att ”fordra någon revolution”.¹⁶ Det skulle vara nödvändigt att ”gå fram på två fronter”: att stimulera investeringarna och på samma gång ”understödja alla slags åtgärder som syftar till ökad konsumtionsbenägenhet... Det finns sålunda utrymme för en samverkan mellan båda dessa strävanden: att befrämja investeringen och samtidigt befrämja konsumtionen, inte bara upp till en nivå som under förutsättning av den nu givna konsumtionsbenägenheten skulle motsvara den ökade investeringen utan till en ännu högre nivå”.¹⁷ För att komma dit behövs ”att man inför central kontroll över sådana angelägenheter som för närvarande i huvudsak är överlämnade åt det enskilda initiativet ” samtidigt som det ”finns stora områden som inte alls berörs av detta”. Visst skulle ”den utvidgning som följer med uppgiften att till varandra anpassa konsumtionsbenägenheten och lockelsen att investera för en publicist på 1800-talet eller för en nutida amerikansk finansman ... te sig som ett fruktansvärt intrång på individualismen. Det är inte desto mindre den enda genomförbara metoden att undgå en fullständig tillintetgörande av de nuvarande ekonomiska formerna.”¹⁸

För dem som litar på provisoriska domslut från historiens tvivelaktiga domstol tycks Keynes ha vunnit i sak. Men det var till priset av ett världskrig, tack vare en exceptionell tillväxt som delvis berodde på återuppbyggnaden och på nya (sociala och geopolitiska) styrkeförhållanden som samhälls-”pakterna” och — ”kompromisserna” under de trettio ärorika åren möjliggjorde.¹⁹ Till slut började ändå profitkvoten falla, och den liberala kontrareform som inleddes mot slutet av 70-talet hade inget annat mål än att återupprätta kapitalets lönsamhet och befria dess ackumulation från keynesianska begränsningar. Att återinföra dessa begränsningar skulle alltså innebära att återvända till ruta ett och åter hamna i de motsättningar som det senaste kvartsseklets liberala politik försökt undfly.

¹⁵ JM Keynes. *Allmän teori om sysselsättning, ränta och pengar*. Pontes 1993 s 254 f

¹⁶ *Allmän teori* s 412

¹⁷ *Allmän teori* s 362

¹⁸ *Allmän teori* s 416

¹⁹ Eller hos Keynes ”växlingarna i kapitalets gränseffektivitet ” som är den viktigaste orsaken till de cykliska kriserna.

Att tro att det är möjligt att skapa harmoni mellan konsumtionsbenägenheten (och medlen att tillfredsställa den) och viljan att investera, och samtidigt garantera tillräckligt hög profitkvot och kapitalets marginella effektivitet — det är att föreställa sig en värld som är lika osannolik som en färglös regnbåge. Det är rent ut sagt den utopiska kapitalismens retorik. Keynes tycks vilja tro att det finansiella spekulationskapitalet är en tumör som kan skäras bort från det produktiva kapitalets friska kropp: ”Vissa slag av investeringar dirigeras sålunda av börspekulanternas genomsnittliga förväntningar som kommer till uttryck i aktiekurserna, snarare än av den yrkesmässiga företagarens verkliga förväntningar.” Det är, skriver han indignerat, ”som om en bonde som knackat på barometern efter frukost kunde bestämma sig för att frigöra sitt kapital från jordbruket klockan 10 och 11 på förmiddagen, och fundera på huruvida han skulle återgå till denna näring längre fram i veckan.”²⁰ Flertalet av de professionella investerarna och spekulanterna är ”i själva verket till stor del upptagna, inte med att göra överlägsna långtidsprognoser beträffande den sannolika avkastningen av en investering under hela dess livstid, utan med att förutse ändringar i den konventionella grundvalen för värderingarna kort före den övriga allmänheten.” ”Sådana växlingar dag för dag” tenderar att ”utöva ett alldeles överdrivet och rent absurt inflytande på marknaden.”²¹

Den absurditeten är emellertid inte en avvikelse i den reellt existerande kapitalismen, utan själva dess väsen: att finanssektorn blir mer autonom och att man dyrkar ”pengar som gör pengar” genom jungfrufödelse är inte sjukliga utväxter, utan fenomen som hänger ihop med själva kapitalackumulationens logik. På samma sätt är ”arvsprincipen” i den patriarkala kapitalismen, i vilken Keynes ser ”frön till förfall” ingenting annat än en juridisk form som är nödvändig för kapitalets privata ackumulation och överföring.²² ”Arvsrättens avskaffande” (när det gäller de stora produktions-, kommunikations- och bytesmedlen), det tredje av tio programpunkter i *Kommunistiska manifestet*, hänger ouplösligt samman med en radikal omvandling av ägandeformerna.²³

... utopisk socialism....

Den som ställer frågan om det finns ett liv efter kapitalismen och om hur en alternativ samhällsmodell skulle se ut, riskerar å andra sidan att hasa nedför ett sluttande plan av utopiska spekulationer utan att ta hänsyn till osäkerheten i klasskampen och ide politiska styrkeförhållandena. Thomas Coutrot är angelägen om att hitta så konkreta alternativ som möjligt till marknadslogik och föreslår ”att det civila samhället för fram motkrafter som utövar tryck på staten och kapitalet, och att man direkt bygger alternativa ekonomiska krafter, med andra ord medborgarkontroll över den solidariska ekonomin”.²⁴ ”Kapitalets makt omringas i ett ställningskrig där den solidariska ekonomin och medborgarkontrollen samlar sina erövringar för att gradvis skapa ett alternativ till den kapitalistiska hegemonin på ekonomins område.” ”Det framträder — om man sätter frågan om äganderätten inom parentes — en icke-kapitalistisk modell för ekonomins organisering, en självstyresmodell utan lönearbete med socialisering av marknaderna.”²⁵

Den ”modellen” som skulle upprättas genom en märklig ”parentes” kring egendomsrätten och grundas på förhoppningen att en gradvis ”omringning” av kapitalismen leder till framväxten

²⁰ *Allmän teori* s 185

²¹ *Allmän teori* s 188 f

²² ”Suis-je un libéral?”, *La pauvreté'...*, s. 21

²³ *Kommunistiska manifestet*, s. 29.

²⁴ *Y-a-t-il une vie apres le capitalisme?*, red. Stathis Kouvelakis, Paris Le temps des cerises, s. 89.

²⁵ *Ibid.*, s 99.

av ett politiskt alternativ, ingår i traditionen av utopiska socialismerna. I den mån den också sätter parentes kring den politiska frågan och kring maktfrågan (som antas löst genom omringningen), satsar den på att förnuftet ska visa sig överlägset marknadens förvillelser. Men den verkliga klasskampen är inte en tävling mellan olika förnuft. Man går inte ”gradvis” genom fredlig övergång från en rätt (egendomsrätten) till en annan (existensrätten). När två rättigheter står emot varandra, påpekar Marx nyktert, ”blir det styrkan som avgör”. Det är därför alternativet till de ”utopiska socialismerna” inte är den ”vetenskapliga socialismen” — som en dålig översättning förlett oss att tro — utan en revolutionär strategi som kan samordna medel och mål, syftet och rörelsen, historien och händelsen. Det handlar alltså inte om att ha recept för framtidens kök, utan om att arbeta i dagens eländen för att utforska möjliga världar bortom kapitalets värld. Den konkreta politiska kampen avgör vägen och leder ibland till oväntade svar.

För att skissa konturerna av en annan nödvändig värld, som vi måste göra möjlig, har vi bara antydningar som inte är doktrinära påfund, utan lärdomar av erfarenheter från sociala rörelser och revolutionära händelser.

... och revolutionärt alternativ

Är en annan värld möjlig? När man säger att hälsan, kunskapen, livet inte är till salu, eller att universitet och sjukhus inte är företag, ställer man frågan om att överskrida marknadsförhållanden och — kategorier och få dem att tyna bort: ”Vi måste angripa marknadens lönelogik på två fronter, inifrån genom att omvandla arbetet, utifrån genom att garantera en inkomst in natura genom att utvidga gratissfären. Det hänger samman med en drastisk arbetstidsförkortning: att återvinna tid för fri egen användning är det mest effektiva sättet att inskränka marknadssfären till ett strikt minimum.”²⁶

Att ”avmarknadisera” sociala förhållanden handlar inte bara om motsättningen mellan det som betalas och det som är gratis. Inbäddat i en konkurrensökonomi kan det som låtsas vara gratis (men egentligen är reklamfinansierat) också vara en del av en krigsmaskin mot en kvalitetsproduktion man får betala för. Det illustreras av att antalet gratistidningar ökar på bekostnad av ett informations- och undersökande arbete som kostar.

Man kan tänka sig områden där det sker direkt utbyte — utan pengar — av bruksvärden eller av personliga tjänster. Men detta ”gåvoparadigm” skulle inte kunna generaliseras, om man inte tänker sig en återgång till en utbytsekonomi på självförsörjningsnivå. Men varje samhälle med utvidgat utbyte och komplicerad samhällelig arbetsfördelning behöver kunna bokföra och omfördela de producerade rikedomarna. Frågan om att avmarknadisera är följaktligen omöjlig att skilja från former för tillägnande och egendomsrelationer. Det är den allmänna privatiseringen av världen — det vill säga, inte enbart av produkter och tjänster, utan av kunskaperna, livet, rymden, våldet — som gör allt, även den mänskliga arbetskraften till en säljbar vara. Det vi ser är alltså ett fenomen i stor skala som kan jämföras med det som skedde i början av 1800-talet med en regelrätt offensiv mot de fattigas sedvanerätt: privatisering och marknadisering av gemensam egendom och metodisk förstörelse av traditionell solidaritet (genom familjen och byn igår, genom sociala skyddssystem idag).²⁷

Kontroverserna om patenträtter är talande i det här avseendet: ”Det sätts ett pris på minsta ide

²⁶ M Husson, ”L'hypothèse socialiste”, *Y a-t-il une vie.*, s.49. Se också *Viv(r) la gratuite. Une issue au capitalisme vert.* Red P Aries. Villeurbaine editions Golias, 2009.

²⁷ Se D Bensaïd, *Les Depossédés. Karl Marx, les voleurs de bois et le droit des pauvres.* Paris, La Fabrique, 2006.

som skulle kunna leda till en aktivitet, på samma sätt som i nöjesvärlden där det inte finns ett hugskott, inte ett projekt som inte genast täcks av copyright. En kapplöpning för att tillskansa sig, för att skörda vinster. Man delar inte: man skaffar sig, man fångar, man handlar med. Det kommer att komma en tid då det är omöjligt att göra något som helst uttalande utan att upptäcka att den i laga ordning skyddats av upphovsrätt²⁸.” Genom TRIPS-avtalet (*Trade-related Aspects of Intellectual Property Rights*) som antogs 1994 inom ramen för Uruguay-rundan (vilken ledde till bildandet av Världshandelsorganisationen, WTO) lyckades regeringarna i de stora industrialiserade länderna tvinga igenom en internationell respekt för patent. Tidigare var det inte bara så att deras legitimitet inte erkändes internationellt — utan femtio länder uteslöt helt möjligheten att ta patent på ett ämne genom att bara erkänna patent på tillverkade produkter.

Så sedan 1970-talet har vi sett hur äganderätten blivit alltmer absolut, hur de multinationella bolagen lagt beslag på intellektuellt och konstnärligt kunnande och produktion i allmänhet. Sedan information blivit en ny form av kapital har antalet nya patent varje år exploderat (156 000 år 2007). Enbart Monsanto, Bayer och BASF har sökt 532 patent på gener för motståndskraft mot torka. Det finns ”trolling”-företag som köper patentportföljer för att kunna stämma producenter, som använder sig av en helhet av oskiljaktigt sammanhängande kunskaper, för bedrägeri. Den här kapplöpningen om patent utgör en ny form av inhägnad som stoppar den fria tillgången till kunskap, och den skapar också en verklig ”patentbubbla”.

Det är tillåtet att patentera odlade plantor eller avelsdjur, men också ämnen från en levande varelse. Med ens suddar man ut skillnaden mellan uppfinning och upptäckt, och öppnar vägen för en nyimperialistisk plundring genom patent på traditionella zoologiska eller botaniska kunskaper. Problemet är inte så mycket att patent på DNA-sekvenser skulle utgöra ett angrepp mot den mycket gudomliga Skapelsen, utan att utforskning av ett naturligt fenomen i fortsättningen kan komma att ägas av någon. Att beskriva en gensekvens är ett kunnande och inte ett görande. Från början medförde patent och upphovsrätter ett krav på att man skulle offentliggöra kunskapen i fråga. Den regeln har man kringgått många gånger (framförallt med hänvisning till militära hemligheter). Men Lavoisier patenterade inte syre, Einstein inte relativitetsteorin och Watson och Crick patenterade inte DNA:s dubbelspiral. Sedan 1600-talet har spridningen av kunskap främjat de vetenskapliga och tekniska revolutionerna; hädanefter minskar andelen resultat som sprids i offentligheten, samtidigt som en större del konfiskeras av patent för att kunna säljas eller inbringa en inkomst.

År 2008 meddelade Microsoft att man skulle släppa data om sina ledande mjukvaruprogram fria på Internet och tillät gratis användning av dem för icke-kommersiell utveckling. Den juridiskt ansvarige i företaget, Marc Mosse preciserade genast i en intervju i nättidningen *Médiapart* att det inte handlade om att ifrågasätta intellektuella rättigheter, utan endast om att ”visa att den intellektuella egendomen kan vara dynamisk”. I konkurrens med fria mjukvaror tvingades kommersiella mjukvaruproducenter som Microsoft att delvis anpassa sig till gratislogiken, som har sin grund i den växande motsättningen mellan privat beslagtagande av gemensam egendom och att det intellektuella arbetet är kollektivt, redan från det ögonblick man börjar använda språket.

Det privata övertagandet av jord försvarades förr med argumentet att det höjde jordbrukets produktivitet och skulle leda till att svält och hungersnöd utrotades. Idag använder sig den nya vågen av inhägnader i sin tur av jakten på uppfinningar och den globala livsmedelskrisen som

²⁸ M Henaff, ”Comment interpréter le don?”, *Esprit*, februari 2002.

förevändning. Men samtidigt som användningen av jorden är ”ömsesidigt uteslutande” (det som den ene tillägnar sig, kan den andre inte använda) gäller inte detta för kunskap och vetenskap: egendomen förbrukas inte när den används, antingen det handlar om en gensekvens eller en digitaliserad bild. Från munken som kopierade skrift till elektronisk post, via tryckkonsten och fotokopieringen, har kostnaden för att reproducera kunskap hela tiden fortsatt att sjunka. Det är därför som man idag snarare rättfärdigar det privata tillägnandet med att det stimulerar forskningen än med själva användningen av produkten.

Genom att bromsa spridningen och utvecklingen av nya innovationer motverkar privatiseringen den liberala retorikens påståenden om konkurrensens fördelar. Principen om fria mjukvaror innebär däremot att man erkänner att det sociala arbetets starka beroende av samarbete finns inbyggt i produkten. Ägarens monopol ifrågasätts inte heller, som för liberalerna, med argument om konkurrensens förnyande förmåga, utan därför att det hindrar det fria samarbetet. Det engelska uttrycket ”free” är tvetydigt i sammanhanget och där det används om mjukvaror betyder det både gratis och fri.

På samma sätt som på inhägnadernas tid säger sig dagens expropriatörer skydda naturresurserna och stödja förnyelse. Därför är de tyska upproriska böndernas svar i ett manifest från 1525 fortfarande aktuellt: ”Våra herrar har lagt beslag på skogarna, och om den fattige mannen behöver någonting måste han köpa det till dubbla priset. Vår åsikt är att alla skogar åter ska bli hela gemenskapens egendom, och att det måste vara i stort sett fritt för var och en i gemenskapen att ta skog där utan att betala. Han måste bara informera en kommission som valts för detta ändamål av gemenskapen. På så sätt kommer exploateringen att hindras.”²⁹

Sju strategiska hypoteser

1. Det första villkoret för social frigörelse, som innebär en omvandling av såväl begreppet arbete som av villkoren för demokratins konkreta utövande, är att arbetskraften avmarknadiseras. Det innebär att arbetstiden delas och alla garanteras rätt till arbete, och det börjar med en drastisk minskning av arbetstiden. År 1919, när kriget nyss avslutats, rekommenderade Lenin de tyska kommunisterna att anta kravet om sextimmars arbetsdag. Keynes var djärv nog att tänka sig att ett samhälle som kunde behärska sin egen hybris skulle klara sig med ”anställningar på tre timmar om dagen eller femton timmar i veckan”, ty ”tre timmar om dagen kommer att räcka mer än väl för att tillfredsställa den gamle Adam hos de flesta av oss”.³⁰ I sin Allmänna teori medger han visserligen att ”i dagsläget föredrar det stora flertalet att öka sin inkomst framför att öka sin fritid”, och att man inte kan tvinga dem som vill ha löneökning till en extra ledig dag. Men igår som idag handlar frågan (som Keynes inte ställer) om att förstå varför så många personer kan föredra att arbeta för att tjäna mer i ett alienerat arbete, framför att dra åt svångremmen på den så kallade fritiden som också är alienerad och tom. Ett försök med 35 timmarsdag med flexibilitet och lönekomensation skulle kunna ge upplysande bidrag till ett svar. Delad arbetstid med garanterad rätt till arbete, eller i brist på arbete garanterad anständig ersättning, skulle innebära att den socialiserade lönen utvidgades bortom de nuvarande samhällsliga skyddssystemen, och följaktligen att det påtvingade arbetet och utsugningen av arbetskraften minskade.

2. Keynes' multiplikatoreffekt, som anses leda till en dynamik i riktning mot full sysselsättning, kopplar ihop stimulans av investeringar med stimulans av ”konsumtionsbenägenheten”. Men konsumtion av vad, och hur? Mer än hundra år tidigare hade Marx klarlagt den

²⁹ Citeras av K Kautsky, *La question agraire*, Paris, 1900, s.25.

³⁰ Keynes, *La pauvreté...*, s.114.

inre logiken i konsumtionssamhället:

”Varje människa spekulerar på att skapa ett *nytt* behov hos andra för att tvinga dem till ett offer, för att försätta dem i en ny beroendeställning och för att förleda dem till ett nytt slags njutning och därmed ekonomisk ruin. [...] Med mängden av föremål växer därför de främmande väsendenas maktsfär, under vilken människan dignar, och varje ny produkt är en ny potens för det ömsesidiga bedrägeriet och den ömsesidiga utplundringen. [...] *Kvantiteten* pengar blir alltmer den enda egenskap som ger makt; liksom pengarna reducerar varje väsen till en abstraktion, så reducerar de sig själva till sin egen utveckling som kvantitativt väsen. *Måttlösheten* och *omåttligheten* blir deras enda sanna mått.”³¹

Svaret på denna omåttlighet är att återvända till ett mänskligt mått som ställer en förnuftig tillfredsställelse av samhälleliga behov mot den hejdlösa jakten på njutning.

Det är förmodligen detta som vissa strömningar menar när de drömmer om minskad tillväxt. Men om det, som Henri Lefebvre konstaterade, finns en ”tillväxt utan utveckling” borde det kunna finnas en planerad utveckling av produktivkrafter och av samhälleliga tillgångar; en tillväxt som skiljer sig kvalitativt från den produktivistiska tillväxten som inte bryr sig om miljön i jakten på omedelbar maximal profit. Det är därför som Jean-Marie Harribey föredrar att tala om minskad tillväxttakt, snarare än minskad tillväxt.³² I själva verket handlar det om att med hjälp av en demokratisk diskussion göra radikala förändringar i kriterierna för samhällsutveckling, och inte använda ekologin eller expertisen auktoritärt för att påtvinga alla asketism och torftighet. Det viktiga är att själva tanken på en ”hållbar” utveckling, som tar hänsyn till de naturliga villkoren för vår arts fortlevnad, (även om det finns problematiska tolkningar av själva begreppet hållbarhet) kräver långsiktighet, som inte går att förena med marknadernas omedelbara, kortsiktiga val. Hushållningen med icke-förnybara resurser (särskilt när det gäller energiproduktion och — konsumtion), liksom klimatförändringarna, konsekvenserna av nedsmutsningen av haven, lagringen av kärnavfall, avskogningen — allt detta fordrar planerade beslut och val på lång sikt, med en räckvidd långt bortom en mandatperiod.

3. Keynes hävdade att det var nödvändigt med offentliga insatser för att begränsa *laissez-faire*-ekonomins överdrifter och dödliga urspårningar. Men han höll fast vid en sträng åtskillnad mellan politiken och ekonomin, mellan staten och marknaden: Bortsett från behovet av en central ledning för att sammanjämka konsumtionsbenägenheten och investeringsstimulansen, finns det idag inte större anledning än tidigare att socialisera det ekonomiska livet.³³ För att underordna (och inte avskaffa) marknaden under samhälleliga behov och tvingande miljökrav, är det tvärtom nödvändigt att åter sätta in ekonomin i de sociala förhållandenas komplexa helhet. Med andra ord är det nödvändigt att göra ekonomin politisk på riktigt. Det är meningen med en självstyrande och demokratisk planering: inte en rationell ledningsteknik, utan en annan syn på samhälleliga förhållanden som ställer samhällssolidariteten mot den egoistiska kalkylen; det gemensamma, den offentliga servicen och det samhälleliga ägandet mot privatiseringen av världen och mot den obarmhärtiga konkurrens som ställer alla mot alla.

4. ”Jag föreställer mig därför”, skriver Keynes ”att en någorlunda omfattande socialisering av investeringarna skall visa sig vara det enda medlet att säkerställa tillnärmelsevis full sysselsättning, detta behöver dock inte utesluta alla slags kompromisser och åtgärder, varigenom de

³¹ ”De ekonomisk-filosofiska manuskripten”, *Karl Marx. Texter i urval* red: Sven-Erik Liedman och Björn Linnell, Ordfront Stockholm 2003, s.94

³² J-M Harribey, ”Sept propositions pour une économie économe”, *Y a-t-il une vie*.

³³ *Allmän teori* s 414.

offentliga myndigheterna samverkar med det enskilda initiativet.”³⁴ I denna tid med finansskandaler och banker som räddas av myndigheterna utan krav på motprestationer, tycks ett sådant tal nästan subversivt. Men det är sunt förnuft. Ett offentligt bank- och försäkrings-system skulle vara ett sätt att styra investeringarna, att organisera en gradvis omställning av drabbade och ekologiskt problematiska industribranscher som bilindustrin, att genomföra en stor energiomvandling, och mer generellt att underställa ekonomin de demokratiskt beslutade samhälleliga prioriteringarna. Att socialisera investeringar genom ett offentligt bankmonopol är en av de nödvändiga (men inte tillräckliga) förutsättningarna för en hållbar planerad utveckling på basen av flera former av samhälleligt ägande (offentliga tjänster, allmänningar, kooperativ sektor inom den solidariska ekonomin). Det skulle inte innebära att marknaden avskaffades, men att den underordnades den sociala och politiska demokratin. I det perspektivet skulle pengarna, som Trotskij förutsade i sin artikel om USA, fortsätta att spela en roll som bokföringsmedel. För om vi inte utgår från att det skulle finnas ett överflöd, skulle priserna fortfarande behövas för att fastställa den andel av det samhälleliga arbetet som kristalliseras i produkter och tjänster. Men den politiska styrningen av ekonomin skulle inte bara vila på samhällsägande av de stora produktions-, konsumtions- och bytesmedlen. Det fordras också att centralbanken utövar en offentlig kontroll av penningverket och att skatterna har en kraftig omfördelningseffekt.³⁵

5. I *Staten och revolutionen* slog Lenin fast att det endast var den politiska demokratin, och inte bara den byråkratiska och administrativa styrningen, som kunde visa sig överlägsen marknadens kortsiktiga kalkyler, när det gällde att använda och fördela tillgångarna bättre utifrån kollektiva beslut om sociala behov och deras inbördes hierarki. Vissa marxister menade att de förtryckta nationernas självbestämmanderätt inte kunde förverkligas under kapitalismen och skulle bli överflödiga under socialismen. Lenin svarade dem på förhand:

”Detta påstående som man tror vara kvickt medan det i själva verket är felaktigt skulle man kunna upprepa beträffande vilken som helst demokratisk institution, bland annat i fråga om ämbetsmännens blygsamma löner, ty en fullständigt konsekvent demokrati är under kapitalismen omöjlig och under socialismen kommer varje demokrati att dö bort. [...] Utvecklingen till en definitiv demokrati, sökandet efter formerna för en sådan utveckling, dessas prövning i praktiken och så vidare, allt detta tillhör uppgifterna i kampen för den sociala revolutionen. Tagen för sig ger ingen demokrati socialism, men i det verkliga livet blir demokratin aldrig 'tagen för sig' utan 'sammantages' med och inverkar på ekonomin, främjar dess omdaning och i sin tur underkastas den ekonomiska utvecklingen och så vidare.”³⁶

Det nya samhället måste i själva verket uppfinnas utan bruksanvisning, genom miljoner mäns och kvinnors praktiska erfarenheter. Ett partiprogram kan i det avseendet, enligt Rosa Luxemburg, bara erbjuda ”några få vägvisare i stort som visar oss den riktning i vilken åtgärderna måste sökas”, och sådana anvisningar anger riktningen, märker ut farleden och pekar på farorna, snarare än att ge några föreskrifter. Socialismen kan inte beviljas uppifrån. Visserligen har den ”till förutsättning en rad maktåtgärder — mot egendomen och så vidare”, men om man kan ”dekretera” ”(d)et negativa, raseringen” gäller detsamma inte för ”uppbygget, det positiva. Ny mark, tusen problem”. För att lösa dessa problem fordras det största möjliga frihet, största möjliga aktivitet hos befolkningen. Ty: ”Frihet är alltid den annorlunda

³⁴ *Allmän teori* s 413

³⁵ ”Om skattepolitiken medveten begagnas som ett medel till inkomstutjämning förstärks givetvis dess verkningar i riktning mot en ökad konsumtionsbenägenhet.” *Allmän teori* s 530

³⁶ V I Lenin, *Staten och revolutionen*. Rabén & Sjögren 1964, s 101-102. [marxistarkivet: [Stat och revolution](#)]

tänkandes frihet”.³⁷ Det är inte friheten utan terrorn som demoraliserar: ”Utan allmänna val, ohämmad press- och församlingsfrihet, fri meningskamp, utdör livet i varje offentlig institution, blir ett skenliv där byråkratin ensam förblir det aktiva elementet.”³⁸

I backspeglarna får dessa varningsord från Rosa Luxemburg sin fulla mening. Från 1918 fruktade hon att undantagsåtgärder, som tillfälligt kunde rättfärdigas, skulle bli regel, utifrån en rent instrumentell syn på staten som apparat för en klass behärskande av en annan. Revolutionen skulle då nöja, sig med att låta staten byta händer:

”Lenin säger [i *Staten och revolutionen*], att den borgerliga staten är ett redskap för arbetarklassens undertryckande, den socialistiska för bourgeoisins. Men det vore bara den kapitalistiska staten i viss mån ställd på huvudet. Denna förenklade uppfattning bortser från det väsentligaste: det borgerliga klassväldet behövde ingen politisk skolning och fostran av hela folkets massa, åtminstone inte utöver vissa trångt dragna gränser. För den proletära diktaturen är den livselementet, luften utan vilken den inte kan existera.”³⁹

Det var först de svidande lärdomarna av den byråkratiska kontrarevolutionen som fick Trotskij att i *Den förrådade revolutionen* dra principiella slutsatser om nödvändigheten av att partier och fackföreningar står fullständigt oberoende gentemot staten och att det finns politisk pluralism:

”I realiteten är klasser heterogena: de slits av inre motsättningar, och kommer till lösningar av gemensamma problem på intet annat sätt än genom inre kamp mellan tendenser, grupper och partier. Det är möjligt, under vissa förutsättningar, att medge att `ett parti är en del av en klass'. Men eftersom en klass har många 'delar' — vissa ser framåt och andra ser bakåt — kan en och samma klass bilda flera partier. Av samma skäl kan ett parti stödja sig på delar av olika klasser. Ett exempel på att bara ett parti motsvarade en klass går inte att finna i hela den politiska historien — förutsatt naturligtvis, att man inte tar den politiska skenbarheten för verklighet.”⁴⁰

Dessa avgörande ord erkänner och slår fast i princip (långt före Bourdieu) att det politiska fältet har en autonomi och inte bara kan ses som en spegelbild av samhällsklasserna.

6. Tvärtemot den reaktionära mytbildning som beskriver det kommunistiska projektet som att individen förnekas eller offras till förmån för det anonyma kollektivet, såg kommunismens pionjärer den som ”en sammanslutning i vilken vars och ens fria utveckling är förutsättningen för allas fria utveckling”.⁴¹ Om den kollektiva frigörelsen är otänkbar utan individens blomstring, så handlar det ändå inte om ett enskilt nöje. När liberalismen säger sig frigöra individen, uppmuntrar den i själva verket den egoistiska beräkningen i allas konkurrens med alla, med andra ord, en individualism utan individualitet eller personlighet, skapad av reklamens konformism. Den frihet som var och en erbjuds är inte medborgarens frihet, det är framförallt friheten att konsumera med illusionen om att kunna välja fabriksprodukter. Man hyllar risktagande och meritkultur som ett alibi för en politik som leder till individualisering och nedbrytning av solidaritet, genom att individualisera löner, arbetstid, risker (vad gäller hälsa, ålderdom eller arbetslöshet). Individuella anställningsavtal ställs mot kollektivavtal och lagstiftning. Reglerade tjänstebeskrivningar tas bort med förevändning att man vill uppmuntra individuella karriärer.

³⁷ Luxemburg, *Världskriget*., s. 83-84.

³⁸ Ibid., s. 86.

³⁹ Ibid., s.82.

⁴⁰ L Trotskij, *Den förrådade revolutionen*, Bokförlaget Röda Rummet 1983, s 192. [marxistarkivet: [Den förrådade revolutionen](#)]

⁴¹ *Kommunistiska manifestet*, s 30

När Socialistpartiet reflekterar över sitt projekt och prioriterar frågan om individen, hakar det bara på den liberala mystifieringen. Begreppet, som anses fylla ett ideologiskt tomrum där individerna ersätter samhällsklasserna, göder alltmer det socialistiska nyspråket och socialisterna tävlar med Sarkozy om att använda det: individuell egendom, individuell framgång, individuell trygghet och så vidare. Detta ideologiska utnyttjande av frågan om individen avleder strävanden som ändå är helt berättigade i våra samhällen. Att utveckla vars och ens förmågor och möjligheter är ett mer övertygande tecken på framsteg än många miljöförstörande industriprodukter. Men man behöver därför inte ställa individerna mot klasserna. Att anse att motsättningen mellan kapital och arbete är avgörande, innebär inte alls att förneka personliga behov av utveckling, bekräftelse och kreativitet. Kapitalismen säger att den tillfredställer dessa behov, men i verkligheten stänger den in dem inom marknadskonformismens och den kommersiella betingningens snäva gränser, med frustrationer och besvikelse som följd.

Att värdesätta individualiteten eller ”det plurala singularis” innebär tvärtom att skärpa kritiken av kapitalismen, snarare än att avlägsna sig från den. Hur ska man själva verket göra för att uppmuntran av individuella initiativ och individuellt ansvar inte ska bli en del av den förhärskande logiken, om man inte omfördelar rikedomar, makt och kulturella medel? Hur ska man kunna demokratisera möjligheterna för var och en att förverkliga sig själv utan en sådan fördelning, tillsammans med speciella former av positiv särbehandling mot naturlig eller samhällelig orättvisa? Det kapitalistiska samhället väcker lust, behov, begär som det inte kan tillfredsställa. Det skapar sociala och kulturella ambitioner som för flertalet inte kan uppfyllas under kapitalets styre. För att utvecklas har den moderna individen behov av samhällsolidaritet (arbetslagstiftning, socialförsäkringar, pension, lönerreglering, offentlig service). Det är just denna solidaritet som de liberala motreformerna vill förstöra för att skapa en obarmhärtig konkurrensens djungel.

7. Inför krisens brutalitet och arbetslöshetsexplosionen reses röster för protektionistiska åtgärder, till att börja med för en ”europeisk protektionism”. Emmanuel Todd har gjort sig till talesman för den ståndpunkten, i namn av en ”nödvändig överensstämmelse mellan ekonomiska och sociala territorier”.⁴² Målet skulle inte vara att stoppa importen, som Karl Martell en gång stoppade araberna vid Poitiers, eller som utrikeshandelsminister Michel Jobert 1982 försökte stoppa de japanska videobandspelarna, utan att ”skapa förutsättningar för att lönerna åter kan höjas” så att utbudet på nytt kan skapa sin egen lokala efterfrågan. Hypotesen om att det skulle skapa en god cirkel, så att inkomststegringen skulle räcka till för att få fart på den inhemska efterfrågan, vilken i sin tur skulle få fart på produktionen, bygger emellertid på tanken om en lag som tvingar fram anställningar; en tanke som är lika full av illusioner som Says och Ricardos teorier.

Det är inte en fråga om principer eller doktriner. Ett skydd? Men skydd av vad, mot vem, och hur? Om Europa började anta gemensamma sociala kriterier när det gäller jobb, inkomst, social trygghet, rätt till arbete, utjämnade skatter, skulle man legitimt kunna vidta skyddsåtgärder, inte för att skydda industri- och finansmännens egoistiska intressen utan för att skydda sociala rättigheter och erövringar. Man skulle kunna göra det selektivt med bestämda mål, och i gengäld skulle man sluta avtal om solidarisk utveckling med länderna i Syd när det gäller invandring, tekniskt samarbete, jämlik handel. Om det inte skedde skulle de rikas protektionism få som huvudsaklig effekt att krisens skadeverkningar vältrades över på de fattigaste länderna. Att tvärtom tro att skyddstullar på ett mekaniskt sätt skulle leda till förbättrade och mer jämlika sociala förhållanden i Europa, som om de skulle vara tekniskt

⁴² E Todd, *Après la démocratie*, Paris, Gallimard, 2008.

neutrala i den klasskamp som hårdnat av krisen, är mycket naivt. Arbetarna skulle tvärtom drabbas av byråkratiska trakasserier och gränshinder utan att få sociala fördelar.

Även om en sådan protektionism, enligt Todd, idag önskas av en majoritet av arbetarna och de unga, skulle det inte dröja innan den slog över i en redan utnött paroll om att välja det inhemska. ”Producera europeiskt!” skulle bli ”Arbeta europeiskt!” Precis som förr skulle Front national bara behöva lägga till ”Producera franskt!”... ”med fransmän”! Eller också skulle protektionismen snart bli impopulär i allmänna opinionen. Vi har redan, trots officiella tirader mot protektionismen, sett tanken på att ”välja inhemskt” växa i styrka, med demonstrationer i England och Irland mot polska och andra invandrade arbetare. ”Buy American” i New York eller ”Work British” i London. Det är bara ett litet steg från denna chauvinistiska protektionism till rasism och främlingsfientlighet. Det steget kan tas desto lättare som dessa arbetare (12 miljoner papperslösa i USA, ungefär 8 miljoner i EU) i kristider får uppgiften att fungera som en arbetskraftsbuffert, antingen genom att de utvisas i massor när det egna landets invånare prioriteras för jobben, eller genom att lönerna pressas nedåt när man accepterar en stor svart arbetsmarknad.⁴³

Självklart stämmer ingen av dessa hypoteser med världsmarknadens konkurrenslogik och institutionella begränsningar. Deras användning innebär alltså att den logiken ifrågasätts.

När vi ställs inför krisens brutalitet och förvirringen hos reformisterna utan reformer, kan en del åtgärder i den gamla keynesianska verktygslådan tyckas närmast revolutionärt djärva. Det kan leda till att någon skymtar möjligheten av en strategisk allians mellan keynesianska reformatörer och revolutionära kommunister. Det är att tappa det väsentliga ur sikte. När de överlevande från en reformvänster föreställer sig ett keynesianskt alternativ till liberalismen i Europa, är det möjligt att följas åt en bit på vägen om de verkligen är beredda att kämpa för att bryta med de rådande europeiska fördragen, för att upprätta europeiska sociala normer när det gäller löner, jobb, social trygghet, rätt till arbete, för att kräva en kraftig omfördelning genom skatter, eller för att socialisera produktions- och bytesmedlen som är nödvändiga för att skapa europeiska offentliga tjänster för energi, transport och telekommunikation. Men det skulle innebära att vrida politiken 180 grader från den som alla vänsterregeringar i Europa fört de senaste 2,5 åren, och där denna reformvänster oftast deltagit aktivt.

Om vi antar att det finns tillräckligt beslutsamma reformister som vill gå denna väg, skulle vi kunna kämpa sida vid sida för gemensamma mål och det skulle kunna leda till mobilisering som utlöste en social dynamik som blev mer långtgående än de ursprungliga målen. Men det skulle absolut inte utgöra en harmonisk syntes av keynesianism och marxism. Som politiskt helhetsprojekt och inte som enskilda åtgärder innebär Keynes högt skattade program att rädda kapitalet från dess egna demoner. Marx' program är att störta det.

Lästips – mer om keynesianismen:

Ernest Mandel: [Varför Keynes inte är svaret - Monetarismens gryning](#) (artikel från 1992)

[Mandels tolkning av den nutida kapitalismen](#)

⁴³ Jacques Sapir förespråkar en protektionism utan självförsörjning (i *Le Monde Diplomatique* mars 2009) och definierar det som en nödvändig förutsättning för att åter få fart på efterfrågan genom höjda löner. Han är ändå försiktig nog att precisera att denna selektiva protektionism inte skulle rikta sig mot alla låglöneländer, utan bara ”de vars produktivitet närmar sig våra nivåer men där socialpolitik och miljöpolitik inte närmar sig på samma sätt”.

[Tidskriften KOMMUNIST om kapitalistisk kriteori](#) (artikelsamling från 1971-74)

David S Yaffe: [Den marxistiska teorin om kriser, kapital och staten](#)